

Milan Mesić

*Centar za istraživanje migracija
i narodnosti, Zagreb*

DIMNA ZAVJESA »MIGRACIJSKE ZNANOSTI« PROF. BAUČIĆA

SAŽETAK

Ovaj nešto duži osvrt odnosl se na istraživanje velikog uzorka jugoslavenskih radnika migranata što je provedeno za vrijeme novogodišnjih blagdana 1983/84. Istraživanje je vodio prof. dr Ivo Baučić, jedan od vodećih jugoslavenskih stručnjaka i istraživača suvremenih vanjskih ekonomskih migracija, koji je i pisac Završnog izvještaja.

U vrlo kritičkom prikazu »rezultata« istraživanja i interpretacije dane u Izvještaju autor osvrta osporava teorijsku i metodološku utemeljenost istraživanja čiji je (navodni) cilj bio odgovoriti na neka aktualna pitanja jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu. Izrečene su načelne, ali i mnoge konkretne primjedbe teorijske, metodološke i logičke naravi koje posvema negiraju ili bitno ograničavaju validnost dobivenih podataka.

Krajem 1984. pojavio se s izvjesnim zakašnjenjem Završni izvještaj prof. dra Ive Baučića »Jugoslavenski građani na privremenom radu i boravku u inozemstvu« na osnovi opsežne ankete provedene među našim građanima na privremenom radu i boravku u inozemstvu u vrijeme božićnih i novogodišnjih praznika 1983/84. Izvještaj je početkom ove godine objavljen u posebnom izdanju Biltena Koordinacionog odbora RK SSRNH, broj 8, siječanj 1985, pod nešto izmijenjenim naslovom: »Aktualna pitanja jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu«, te je tako dostupan široj i stručnoj javnosti.

U Koordinacionom odboru bila je najavljena javna rasprava u suradnji sa Centrom za istraživanje migracija i narodnosti, do koje, međutim, nije došlo, i ovaj je komentar prilog pripremljen za tu raspravu.

Pisac Izvještaja konstatira da su »Već više od deset godina zapadnoevropske zemlje prijema stranih radnika suočene sa snažnim ekonomskim poremećajima, koji osobito dolaze do izražaja na tržištima rada. Kontinuirani porast nezaposlenosti posebno pogađa socijalno i pravno slabije zaštićene kategorije stanovništva (podcrtao M. M.), a to znači u prvom redu strane radnike.« (...) »Ovakva prosuđivanja o pogoršanim uvjetima boravka u stranim zemljama, a i povratka u domovinu bila su motiv i polazište za jedno opsežnije empirijsko istraživanje s ciljem da se u iskazima samih sudionika u vanjskim migracijama dobiju valjani podaci za zaključivanje o njihovom sadašnjem ekonomskom položaju i socijalno-pravnom statusu u zemljama rada, povezanosti s domovinom i planovima za budućnost.«¹

Ne bi vrijedilo zadržavati se na uvodu u jedno empirijsko istraživanje kad se u njemu ne bi utvrđivao »motiv i polazište« istraživanja. No o »motivu i po-

¹ Bilten Koordinacionog odbora RK SSRNH za naše građane u inozemstvu, broj 8, siječanj 1985, str. 7.

lazištu» ne saznajemo ništa više od navedenih tvrdnji koje su citirane *in extenso*, da se sačuva njihova izvornost i osebnost stila. Mada se ovdje ne može očekivati neko (teorijski) utemeljenije poimanje »ekonomskih poremećaja«, jer se radi o složenoj i kontroverznoj problematici ekonomske krize svjetskoga kapitalističkog sistema, ovakva isprazna zdravorazumska konstatacija, kao tobože samorazumljiva i općeprihvatljiva teško može biti prihvaćena od ione ozbiljnijeg čitaoca i »korisnika« rezultata istraživanja kao »motiv i polazište«. »Ekonomski poremećaji« naprosto se nadaju kao elementarna nepogoda koja je zahvatila »zapadnoevropske zemlje prijema«, kako se od milja nazivaju razvijene kapitalističke zemlje Zapadne Evrope, a »kontinuirana nezaposlenost«, isto tako elementarno, *prirodno pogoda* ponajprije strane radnike kao »socijalno i pravno slabije zaštićenu kategoriju stanovništva«. Pogoršanju položaja naših radnika u inozemstvu pridružuju se »posljednjih nekoliko godina« »ozbiljne teškoće i zaostoji u društveno-ekonomskom razvoju njihove domovine«. Ostaje, dakle, za »jedno opsežnije empirijsko istraživanje« da se ispituju sami radnici da lijepe svojim iskazima daju »valjane podatke« »o zaključivanju o njihovom sadašnjem ekonomskom položaju i socijalno-pravnom statusu u zemljama rada ...«

Tako izlazi da je *motiv* istraživanja (bolje anketiranja) nastojanje da se empirijski potkrijepi »ovakvo prosuđivanje o pogoršanim uvjetima boravka u stranim zemljama, a i povratka u domovinu«, koje, »prosuđivanje«, međutim, i nije postavljeno kao problem, kao otvoreno pitanje, nego upravo kao samorazumljivo i nepobitno stanje stvari. Motiv je istovremeno i polazište — i krug je zatvoren i prije početka istraživanja. Da stvar bude gora sve to ionako nema stvarne veze sa samim istraživanjem, kao što će se vidjeti iz priloženoga.

Autor tvrdi da je ovo, »do sada najveće anketiranje jugoslavenskih radnika« iz čega se ne može odmah razabrati je li riječ o najvećem anketiranju u smislu dugotrajnosti, trajanja ispitivanja pojedinog ispitanika zbog brojnosti pitanja u upitniku ili veličini uzorka ispitanika. U svakom slučaju moglo se i očekivati »najveće anketiranje«, ako se ima u vidu dugogodišnje bavljenje prof. Baučića, vodećeg imena naše »migracijske znanosti«, ovom problematikom, s jedne strane, i zainteresiranost širokog kruga »korisnika« ovog istraživanja u svim republikama (osim u Crnoj Gori) i pokrajinama, predstavljenih republičkim i pokrajinskim zajednicama za zapošljavanje, čije su stručne službe obavile i »najopsežniji posao u vezi s ovim istraživanjem, tj. provođenje samog anketiranja«. Inicijativu za ovo istraživanje dao je Koordinacioni odbor Savezne konferencije SSRNJ za pitanja jugoslavenskih građana na privremenom radu u inozemstvu.²

² Autor napominje da je stručno-znanstvene i organizacijske poslove obavio Centar za istraživanje migracija u Zagrebu, što je djelomično točno. No, »Definitivan sadržaj i metode istraživanja te instrumentarij za anketiranje utvrđeni su na sastanku koordinatora i organizatora anketiranja u republikama i autonomnim pokrajinama, koje su među svojim radnicima odredile stručne službe republičkih i pokrajinskih zajednica za zapošljavanje«. Pa ipak su sadržaj, metode i instrumentarij anketiranja ostali, blago rečeno, nedomišljeni — što će pokazati »rezultati« istraživanja dani u Izvještaju.

Korektno je od prof. Baučića da navodi Centar, gdje je započeo i u kojemu je vodio ovo istraživanje do svog odlaska iz Centra, ali bi neupućeni mogli steći krivi dojam o stvarnoj ulozi Centra u ovom poslu. Prvo, »stručno-znanstvene i organizacijske poslove« ne rade institucije, nego određeni ljudi u institucijama. Koliko mi je poznato, nekoliko suradnika Centra djelomično je sudjelovalo u prvim fazama rada na anketi, ali su s vremenom nekako »ispali« iz daljnjeg rada i konačno pisanje Završnog izvještaja samostalno je djelo prof. Baučića. U Centru je na kraju obavljen samo tehnički posao prepisivanja i umnožavanja izvještaja.

U cirkularu republičkim i pokrajinskim zajednicama za zapošljavanje kao naručiocima (korisnicima) istraživanja upozorio sam da se o Završnom izvještaju nije raspravljalo na Znanstvenom vijeću Centra, zbog zakašnjenja, odnosno hitnosti slanja, i da nam nije poznato jesu li naručiocci odredili recenzente, što je uobičajeno kad se radi o većim i značajnijim istraživanjima, posebno kad bi valjalo da imaju aplikativni karakter.

Sudjelovanje predstavnika zajednica zapošljavanja i drugih društvenih tijela u pripremi i provođenju istraživanja može biti značajno i korisno, ali ne može biti zamjena za znanstveno-stručni rad iz kojega mora stajati osobna odgovornost istraživača pred znanstvenom i širim društvenom zajednicom.

Dalje saznajemo da je upitnik sadržavao 118 pitanja i »veći broj« potpitanja i da je anketirano »ukupno« 4.476 radnika u svim republikama i autonomnim pokrajinama osim u Crnoj Gori, »u kojoj se nisu mogli osigurati uvjeti za provođenje anketiranja«. Iz goleme »dokumentacijske osnove« analizirani su i interpretirani — napominje autor — samo osnovni rezultati. Ovaj »rad«, kako prof. Baučić sam naziva svoj izvještaj o rezultatima anketiranja 1983/84, nema pretenziju da obradi sve aspekte položaja jugoslavenskih radnika u »zapadnoevropskim zemljama«, što svakako treba uzeti u obzir u njegovoj valorizaciji. Njime se, naime, »želi dati doprinos poznavanju problema s kojima se u suvremenim uvjetima susreću građani na radu u stranim zemljama«. Ako netko postavi pitanje — o kojim je to problemima riječ, uvažavajući ogradu da se radi o nekima a ne svim problemima — morat će strpljivo pregledati 103 tablice, dvije slike i nešto malo teksta i iz tog izvući svoje vlastite »hipoteze i zaključke« kako predlaže pisac izvještaja.

Što »kraćom« interpretacijom »raznovrsne i sadržajne građe« izvještaj je nastojao, po vlastitoj tvrdnji, »pobuditi interes za traženje vlastitih spoznaja i potaknuti da se u ovoj dokumentacijskoj osnovi nađe mogućnost daljeg analiziranja«. Koje li samozatajnosti tako rijetko susretane u znanosti! Prihvatiš inicijativu odgovornog društvenog tijela za migracijsku politiku, dogovoriš se s predstavnicima drugih društvenih tijela iz svih republika i pokrajina (osim Crne Gore) o čemu (problemi s kojima se susreću naši radnici vani) i kako (anketiranjem — postavljanjem pitanja i potpitanja) provesti »do sada najveće anketiranje«, sastaviš nekih stotinjak tablica i dvije slike, te napišeš nešto teksta što »kraće« interpretacije, štampaš to u Biltenu — i sve to samo za to da se pobudi interes za traženjem vlastitih spoznaja. Čitalac i korisnik konačno su tako postavljeni u položaj subjekta, a ne tek objekta i korisnika znanosti. Možda je to i najveća vrijednost, mada samo nuzproizvod ovog istraživanja (anketiranja). Istraživač, doduše, može, a većina istraživača to (još uvijek) više ili manje uspješno i čini — unaprijed postaviti hipoteze na osnovi prethodnih istraživanja i teorijskog uvida u predmet (problem) istraživanja, a zatim ih u »kraćoj« ili »dužoj« interpretaciji potvrditi i odbaciti. No time bi kreativnost čitalaca i korisnika bila ograničena na kritičku recepciju istraživača (metodološkog) pristupa problemu i njegove analize rezultata istraživanja. Ovdje je nasuprot tome ponuđena »raznovrsna i sadržajna građa« i »kratka« interpretacija što bi valjda trebalo da bude pretpostavka principa *uradi sam* u korištenju znanstvenih rezultata.

Gotovo trećinu ovog »rada« čine rezultati popisa stanovništva koji se odnose na naše građane u inozemstvu netom objavljeni prije anketiranja 1983/84, preneseni iz službenih statističkih publikacija uz »kratku« i površnu interpretaciju. Ovaj dio nećemo komentirati, jer ne vidimo neki smisao i posebno ne neku (metodološku) vezu između anketiranja i popisa. Autor ističe da su anketiranjem dobiveni i »podaci o osnovnim demografskim obilježjima jugoslavenskih vanjskih migracija« (valjda migranata), ali i da je popis pružio »povoljnu mogućnost« da se prikažu i interpretiraju demografska obilježja »populacije jugoslavenskih vanjskih migranata«. ³ Međutim, uzorak ovog istraživanja nije bio reprezentativan (što priznaje i sam prof. Baučić), jer je baziran na migrantima koji su došli na novogodišnje blagdane, da bi se iz njega moglo generalizirati na cjelokupnu populaciju migranata, te je bilo neracionalno i metodološki neopravdano ispitivati demografska obilježja migranata (ukoliko su utvrđena popisom) kao jedan od posebnih istraživačkih zadataka *nakon* što

³ Bilten, str. 8.

su rezultati popisa već objelodanjeni. To bi imalo smisla jedino na uzorku koji bi mogao ispraviti stanovite manjkavosti popisa 1981 (stvaran broj ekonomskih migranata i stvaran broj povratnika), odnosno u smislu utvrđivanja nezavisnih varijabli za potrebe križanja sa zavisnim varijablama. Ni jedno ni drugo ovdje nije b'io slučaj.

Istovremeno, autor navodi slijedeće grupe pitanja u upitniku za anketiranje među kojima ne nalazimo posebno grupirana pitanja o demografskim obilježjima: 1. osnovna biološka i socijalno-ekonomska obilježja ispitanika; 2. dosadašnje migracijsko iskustvo; 3. sadašnji uvjeti rada u inozemstvu; 4. suvremeni problemi pravnog i društvenog položaja (kao da pravni položaj ne mora biti društveni, a društveni da ne može biti i pravni) u zemlji privremenog boravka; 5. veze s domovinom (informiranost, posjete, štednja, investiranje i drugo,⁴ kao da informiranost, štednja, investiranje i drugo nisu i ne mogu biti i veze sa zemljom privremenog boravka) i 6. planovi i ostvarivanje planova povratnika.

Migracijski kontingenti po republikama i pokrajinama utvrđeni popisom 1981. bili su osnova formiranja »kombiniranog regionalno-stratificiranog i kvotnog uzorka«, čime su, naravno uz druga ograničenja ovog uzorka unekoliko »preuzete« i slabosti u instrumentariju popisa. No i to je samo djelomično ostvareno budući da je otpala Crna Gora, a u Sloveniji je anketirano manje od 22% »planiranog minimalnog broja ispitanika«, dok se za ostale ne vidi je li smanjenje stvarnoga broja od (maksimalno) planiranog slučajnost ili rezultat nekih sistematskih faktora koji bi mogli »skriviti« uzorak, odnosno njegove stratume i kvote. Osim toga, »Izvjescnom korekcijom povećan je broj ispitanika u društveno-političkim zajednicama koje u manjem udjelu sudjeluju u jugoslavenskim vanjskim migracijama, a za tu je vrijednost smanjen broj ispitanika u društveno-političkim zajednicama s većim brojem građana na radu u inozemstvu« (?).

Planiranje uzorka također je »specifično« u ovom istraživanju. Planirano je 6.000 ispitanika »s očekivanjem da bi se s ostvarivanjem od 50% u odnosu na planirani broj ispitanika osigurala reprezentativnost...« Kvote su utvrđene prema tipu naselja, spolu i zemlji rada i te su varijable uglavnom služile za križanja kao nezavisne varijable, što je više nego nedostavno za indiciranje »suvremenih problema« s kojima se susreću naši radnici u inozemstvu.

Izveštaj o rezultatima istraživanja dan je pod generalnim naslovom: »Socijalno-ekonomska obilježja i stajališta jugoslavenskih vanjskih migranata«. Ako bi se još i moglo razumjeti što se misli pod socijalno-ekonomskim obilježjima, ostaje potpuno nejasno je li riječ i o socijalno-ekonomskim stanovištima »vanjskih migranata«, samo nekim stanovištima ili o stanovištima uopće?! Moglo bi se pomisliti da je riječ o *stavovima*, ali se odmah primjećuje da za ispitivanje stavova nisu pripremljene odgovarajuće metode i instrumentarij. Iz samog »rada« može se, međutim, nazrijeti da se pod »stajalištima« podrazumijevaju naprosto mišljenja, odnosno iskazi ispitanika na postavljena pitanja u anketi.

»Osnovni rezultati« dani su u Izveštaju u 23 poglavlja ili bloka s odgovarajućim tablicama i »kratkim« interpretacijama. Zbog ograničenosti prostora u ovakvu komentar osvrnut ćemo se samo na neke, po našem sudu značajnije i veće probleme, što ih vidimo kako u »metodama i instrumentariju« tako i u interpretaciji.

Prvo se primjećuje siromaštvo križanja varijabli, značajnost statističkih razlika nigdje nije testirana, nisu dane korelacije, indeksi... »Metode i instrumentarij« istraživanja više je nego sirov i zapravo ignorantski kad se pomisli

⁴ Bilten, str. 43.

na vrijeme koje je za istraživanje utrošeno, na trud i energiju ljudi koji su ga provodili, ali i na toliki broj ispitanika koji su odgovarali na brojna pitanja, na sredstva što su uložena *and last but not least* za ugled jednog znanstvenog područja. A sve je ostalo u apsolutnim i relativnim brojevima (postocima) i ponekim prosjecima... »Kratke interpretacije« dane su uglavnom »odoka«. Pa i tako šturi »podaci« teško mogu poslužiti kao znanstveni indikator, jer apsolutni broj (valjanih) odgovora poprilično varira od pitanja do pitanja, od tablice do tablice. Izvještač nije ni pokušao objasniti ovo variranje niti ga je u interpretaciji uzimao u obzir.

U poglavlju »Veličina i rodbinski sastav migracijskih domaćinstava« nalazimo kontroverznu zaključnu tvrdnju da se »u razvijenijim dijelovima zemlje«, u kojima je prije započela vanjska migracija, uočava »intenzivniji proces fragmentacije migracijskih domaćinstava i spajanja svih članova migracijskih porodica u zemljama rada.«⁵ Nije jasno koja je zapravo tendencija na djelu — fragmentacija ili spajanje? Ili je prof. Baučić pronašao njihovo dijalektičko jedinstvo? Pod »socijalno-ekonomskim porijeklom« ispitanika nalazimo podatke o njihovu radnom statusu prije odlaska u inozemstvo.⁶

Ima pitanja koja su nepotrebna, istrgnuta izvan stvarnog konteksta, te stoga neupotrebljiva, kako za »migracijsku znanost«, tako i za migracijsku politiku. Što činiti s »podacima« kao što su: postoci muškaraca i žena koji rade u jednoj, dvije, tri smjene ili dvokratno, kad ne dobivamo podatak je li to stanje bolje ili gore nego kod indogenog radništva ili domaćeg radništva? Pa čak i kad bi to znali, što s tim? To, dakako, prof. Baučić samozatajno ostavlja našim vlastitim spoznajama. Isto tako što nam znači broj radnika (opet podijeljen na muškarce i žene) koji su promijenili jedno ili više poduzeća ako to ne uspoređujemo s fluktuacijom indogene radne snage u imigracijskim zemljama ili fluktuacijom u nas, kad nam nisu poznati uzroci fluktuacije, faktori koji na nju utječu i konačno je li fluktuacija značila poboljšanje ili pogoršanje materijalnog i statusnog položaja radnika. Što će nam (opet izvan usporedbe) »podatak« o trajanju putovanja s mjesta stanovanja na mjesto rada?! Je li »manje od pola sata« koje troši točno 75,9% radnika — »puno« ili »malo«, »dugo« ili »kratko« i što ako je jedno ili drugo?! (Mogu li možda naši »društveni subjekti koji svojim djelovanjem utječu na položaj građana na privremenom radu u inozemstvu« tražiti od vlada i poslodavaca imigrantskih zemalja da približe stanove ili tvornice našim radnicima ili da ubrzaju sredstva prometa?) Što nam govore *postoci* o »nesrećama« u vezi s radom i boravkom u inozemstvu prema mjestu događaja i spolu? Ima i drugih pitanja koja nisu domišljena.

Pod »uvjetima stanovanja« saznajemo da su »najveći broj jugoslavenskih vanjskih migranata stanari u stanovima privatnih vlasnika« (44,6%) i odgovarajuće postotke za druge kategorije stanovanja, zatim broj soba, te površinu stanova.⁷ Te »podatke« opet ne možemo usporediti s odgovarajućim podacima za radnike iz tih zemalja ili za radnike u nas na istim poslovima i u sličnim obiteljskim prilikama. Ne saznajemo zapravo (jer nema odgovarajućih križanja) ni o »stambenom standardu« jugoslavenskih radnika u inozemstvu u odnosu na broj članova obitelji, o razlici u cijeni stanarine u privatnim, državnim ili tvrtkinim stanovima, o *kvaliteti* stanovanja (što svakako ulazi u uvjete stanovanja), a niti o stvarnim mogućnostima i željama da se dobiju bolji i veći stanovi bilo u državnom i privatnom vlasništvu ili vlasništvu tvrtke.

⁵ Bilten, str. 49.

⁶ Ibidem, str. 49.

⁷ Ibidem, str. 63—65.

U psihologiji i sociologiji postoji bogata literatura i razvijene metode istraživanja *zadovoljstva poslom*, i to bi mogao biti predmet posebnog istraživanja ili barem zasebnog dijela istraživanja s »baterijom« međusobno povezanih pitanja. Samo kakav bi smisao imalo ispitivati ekonomske migrante kojima se (kako autor ovog izvještaja tvrdi u uvodu) pogoršava položaj i prijeti im gubitak posla — pitati uopće o zadovoljstvu poslom?! Nisu li oni tamo zbog drugih »zadovoljstava«?! Za takvo nešto treba imati smisao za »crni« humor! Stvar se, međutim, pokazuje manje dramatičnom kad se problem svode na »stajalište« migranata o karakteru posla u odnosu na formalne kvalifikacije koje imaju i stvarne sposobnosti koje posjeduju. Ispada da »Svega 6,7% ocjenjuje da obavljaju poslove koji su ispod razine stručne spreme koju posjeduju, a 8,2% smatra da su ti poslovi ispod razine njihove sposobnosti«. I dok se prof. Baučić na mnogim mjestima ograničuje, u skladu s proklamiranim principima ovog »rada« u uvodu, na puko (čit. dosadno, nemaštovito) prepričavanje trivijalnosti iz brojnih tablica, ponegdje zanesen istraživačkim žarom izriče (kategoričke) sudove (gdje *terrain* izgleda sigurniji). Tako ovdje smjelo zaključuje, ne ostavljajući našoj vlastitoj spoznaji dvojbe da »Iz rezultata ovog istraživanja proizlazi da jugoslavenski radnici u stranim zemljama u odnosu na posao kojeg obavljaju imaju *znatno bolje* (potcrtao M.M.) mišljenje o svojim stvarnim sposobnostima nego što ga imaju o svojoj formalnoj osposobljenosti za obavljanje radnih zadataka na radnom mjestu.«⁸

Koliko nedomišljenosti izrečenih na jednom mjestu, u tako »kratkoj« interpretaciji. Tri četvrtine onih koji su odgovorili na ovo pitanje *ocjenjuje* da kvalifikacija odgovara radnom mjestu, a više od četiri petine da odgovara njihovim sposobnostima, pri čemu *indikativno* stvarni broj respondenata pada u odnosu na prethodna pitanja za oko tisuću(!), a razlika preostalog dijela ispitanika između onih koji »precjenjuju« svoje sposobnosti u odnosu na one koji »precjenjuju« svoje kvalifikacije svega je 1,5%. Iz evidentnih »podataka« koje je dobio i prezentirao sam istraživač nikako se ne može izvući navedeni zaključak. Kad se pogleda *kvaliteta* »podataka« zaključak je još neutemeljeniji (čitaj tragikomičniji). Mi ništa ne znamo o formalnim i stvarnim zahtjevima radnih mjesta na kojima ispitanici rade i o poslovima koje obavljaju da bismo sudili o njihovim »stajalištima«.

Ovaj »prijekor« koji je prof. Baučić uputio *svojim* ispitanicima za ne-skromnost u samoocjeni vlastitih sposobnosti i dobiveni »podaci« sugeriraju da su naši radnici u inozemstvu u »velikoj većini« *zadovoljni* poslom (i kad bi samo strani poslodavci bili tako zadovoljni s njima mogli bi ostati tamo dovijeka). Štoviše, naši radnici vani »uglavnom su zadovoljni na poslu odnosom predradnika, domaćih radnika i radnika iz drugih zemalja porijekla«. »Žene su u tom pogledu u prosjeku zadovoljnije nego muškarci, a posebno su zadovoljnije od muškaraca odnosom predradnika.« Malčice je nezadovoljniji s odnosom stranih radnika (7,1%) nego s odnosom predradnika (6%). Među njima ima vjerovatno onih koji su po prirodi svadljivi, čangrizavi, kojima ni susjedi, rodbina i obitelj nije po volji a kamoli predradnici i drugi strani radnici.

Pretpostavljeno »pogoršanje položaja« očigledno nije utjecalo na njihovo zadovoljstvo poslom. Tvrdim da nikada i nigdje nije (pro)nađen ovako visok stupanj zadovoljstva poslom, te bi ovaj nalaz zavređivao jugoslavenski ili čak međunarodni »okrugli stol« o toj temi. A možda bi ipak bilo bolje proglasiti ovaj »podatak« državnom tajnom, zabraniti daljnje rasturanje Izvještaja, Biltena i ovog broja »Migracijskih tema«, jer ako vlade i poslodavci za njega saznaju, kako ćemo im spočitnuti »pogoršani položaj«. Počet će našim istraživačima

⁸ Bilten, str. 55.

davati još više para za »projekte«, pa ćemo još više dosađivati našim radnicima za božićne i novogodišnje blagdane anketiranjima o njihovu zadovoljstvu poslom, predradnicima i drugim problemima »u suvremenim uvjetima«. Jer teško da bi tako *upotrebljive* rezultate »znanstvenih istraživanja« mogli dobiti i za veće pare od svojih vlastitih istraživača. (Kad bi prof. Baučić uspio barem približno dobiti takvo zadovoljstvo poslom, s predradnicima i drugim problemima naših radnika kod kuće — to bi bila sasvim druga vedrija slika od dosadašnjih nalaza sociologa, psihologa i drugih.)

Izvjestaču je, dakako, ipak jasno da sve to nije »baš tak« kako bi moglo izgledati prema *njegovim* »nalazima«. Zato se on od svega toga ograđuje. »Jedno od osnovnih obilježja suvremenih međunarodnih migracija (ne radi se, barem u Evropi, o selenju naroda, nego radnika — p. M.M.) je da strani radnici u zemljama prijema obavljaju društveno manje cijenjene poslove, odnosno poslove koji se obavljaju uz nepovoljne fizičke uvjete rada. To u velikoj mjeri potvrđuju i rezultati ovog rada«?! Ispada da su naši radnici gluplji i zatucaniji od Iraca u engleskim stereotipima još od prve industrijske revolucije kad su »uglavnom zadovoljni« radeći društveno manje cijenjene poslove«. Od toga ih ne »spašava« ni sugestija da su manje cijenjeni poslovi istovremeno oni koji se obavljaju uz nepovoljne fizičke uvjete rada, što može dli i ne mora biti točno. Ne može se reći da naftaši na bušotinama npr. imaju povoljne fizičke uvjete rada a niti da rade »društveno manje cijenjene poslove«. Navodeći u upitniku kao *uvjete rada*: buku, vlagu, prljavštinu, vrućinu, hladnoću, propuh, zagađenost zraka, fizički napor, normu (hic!), rad na tekućoj vrpici — izvještač ih *naknadno* interpretira kao ocjene ispitanika o *lošim* uvjetima rada. Na ovako postavljene »alternative« koje se međusobno ne isključuju (što pokazuje nerazumijevanje sastavljača upitnika strategije pitanja) dobiva se smiješna i besmislena distribucija. Tako se najmanje ispitanika »žali« na rad na tekućoj vrpici (2,9%), što može biti puno ako ih malo uopće radi na tekućoj vrpici i obrnuto. Malo nas se u »suvremenim uvjetima« ne bi moglo požaliti na buku, na zimu zimi, vrućinu ljeti, na zagađenost zraka, kad bismo »moralni« odgovoriti na takvo pitanje i s takvim »alternativama«. Tko može tvrditi (osim prof. Baučića) da npr. buku ne »trpi« ili da nema takav osjećaj više od 19,2% indogenih radnika ili propuh više od 24,9% ili zagađenost zraka više od 17,2% itd. koliko su dobivene frekvencije za naše radnike?! I kakva smisla ima križati te »indikatore uvjeta rada« sa spolom (kao i mnoga druga »obilježja« u ovom istraživanju). To što se žene manje »žale« na sve osim na tekuću vrpcu, autor naprosto konstatira. Iz toga ne bi trebalo zaključivati da su strani poslodavci ženama dali poslove sa manje buke, vlage, vrućine, propuha i drugog, nego da su, kao i inače, žene manje »cendrave« od muškaraca.

Pitanje o bolovanjima moglo bi biti interesantno kad bismo poznavali stvarno zdravstveno stanje naših radnika vani, uvjete rada i uvjete i mogućnosti bolovanja. Dati »podatak« da 62,0% muškaraca i 59,8% žena nisu imali niti jedan dan bolovanja u 1983. bez ikakva komentara,⁹ dopušta potpuno suprotne »vlastite zaključke: da su migranti općenito vrlo zdravi na privremenom radu i boravku, na što može utjecati npr. klima i zadovoljstvo poslom, ili, pak, da se vrlo teško odlučuju na bolovanja iz straha da ne budu otpušteni. U ovom drugom slučaju možemo očekivati da će dobar dio naših povratnika kad se »produktivno« reintegrira u privredu svoje domovine »osjećati« posljedice »raubanjanja« što su iz vršili strani poslodavci, a da će naši zdravstveni fondovi za te posljedice snositi troškove liječenja. No kako bismo, međutim, mogli nešto

⁹ Bilten, str. 59.

poduzeti kao zemlja u očuvanju zdravlja naših radnika i u traženju odgovarajućih naknada za njihovo narušeno zdravlje od stranih vlada i poslodavaca — pozivajući se na ovakve »znanstvene podatke«?

Smisao cijelog bloka o općem i stručnom obrazovanju, zapravo doobrazovanju radnika nije jasan. Saznajemo da je oko 10% radnika unaprijedilo svoje opće obrazovanje za vrijeme boravka vani, a »gotovo jedna petina njih su stručnim obrazovanjem poboljšali jedan od osnovnih uvjeta za napredovanje na poslu u zemlji rada i šanse za uspješniju reintegraciju u domovini.«¹⁰ Ovo »saznanje« svakako ne potkrepljuje osnovnu »tezu« o »pogoršanju položaja«, a niti spada u neku od četiri grupacije pitanja naznačenih u uvodu. Sami »nalazi« o doobrazovanju za sebe ne govore o stvarnom »napredovanju na poslu u zemlji rada«. Ostaju, dakle, naprosto kao »podatak«. Čitaoci i korisnici, međutim, s pravom očekuju od znanstvenog istraživanja *valjane podatke*, što je upravo istaknuto kao cilj ovog istraživanja.

Kamo spada i kakve veze s pretpostavljenim ciljevima istraživanja ima spoznaja da su »Najvažnije aktivnosti jugoslavenskih radnika u inozemstvu u slobodnom vremenu (su): čitanje, slušanje radija i gledanje televizije« (čitanje i radio i TV grupirani su u istu kategoriju slobodne aktivnosti! — primjedba M.M.)? Ima još lijepih i interesantnih stvari: »Druga najvažnija aktivnost je kuhanje, kojom se žene bave dvostruko više nego muškarci. Kavane, gostionice i restorane mnogo češće posjećuju muškarci nego žene. Muškarci se više od žena bave sportom, a jedni i drugi (odvojeno ili zajedno? — pita M.M.) vrlo rijetko posjećuju kino-predstave i druge priredbe.« Koje li »raznovrsne i sadržajne građe« (za antologiju ljudske gluposti)! Što iz toga (i sličnoga) *zaključiti* »o njihovom sadašnjem ekonomskom položaju i socijalno-pravnom statusu u zemljama rada«?! Kad bi naši muškarci, recimo, u »većem udjelu« (da koristimo najčešći interpretativni izraz u izvještaju) kuhali, a manje odlazili u kavane i bavili se sportom, a žene obrnuto, bi li se poboljšao ili pogoršao položaj i status naših migranata u »suvremenim uvjetima« rada i boravka u inozemstvu? Mogli bismo, naravno, postaviti i mnoga druga besmislena pitanja »potaknuta« ovim »dokumentacijskim materijalom«.

U prikazu rezultata istraživanja koji se odnose na članstvo i aktivnosti u klubovima i udruženjima naših građana u inozemstvu, prof. Baučić unekoliko je opet odstupio od »kratke interpretacije« iznoseći maestralno *svoje* zaključke, koji nisu utemeljeni u tim rezultatima, niti to mogu biti s obzirom na karakter pitanja i metodologiju istraživanja. Nalazi da je zanimljivo što »ne postoje neke *karakteristične* (?)! (potcrtao M.M.) razlike u udjelu članova udruženja koji su u različito vrijeme došli u zemlju prijema« (mada nešto dalje primjećuje da neke razlike, po godinama dolaska ipak postoje, ne testirajući, naravno, statističku značajnost tih razlika). »Proizlazi zaključak da duži boravak na radu u stranim zemljama ne djeluje značajnije na smanjenje interesa i potrebe vanjskih migranata za društvenim okupljanjem u udruženjima jugoslavenskih građana. To ujedno svjedoči da, unatoč dužem boravku u stranim zemljama, nije došlo do znatnijeg gubljenja kulturno-etničkog identiteta zemlje i zavičaja porijekla i potrebe da se sudjelovanjem u aktivnostima domovinskih udruženja on zaštiti i razvija.«¹¹

Možemo kao »korisnici« biti ponosni na ovakav zaključak. Samo bi zbog toga vrijedilo organizirati »do sada najveće anketiranje« naših građana na privremenom radu. Na žalost, *zaključivanje* je temeljeno na čistoj improvizaciji, nema veze sa znanstvenim zaključivanjem, pa čak ni s »rezultatima« samog

¹⁰ Bilten, str. 63.

¹¹ Ibidem, str. 73.

anketiranja. Masno otisnuti slog ne pojačava argumentaciju i može fascinirati samo neznalice i ignorante. Iz ovog, barem po članstvu u klubovima, vjerojatno pozitivno selekcioniranog uzorka, izlazi da je tek 17,2% jugoslavenskih građana na privremenom boravku uključeno (formalno) u klubove. Osim toga, muškarci se više učlanjuju u klubove i najviše ih privlače sportske aktivnosti. Velika većina naših radnika *nije* učlanjena, a dobar dio ostaje izvan aktivnosti klubova. Više puta u novije vrijeme »društveni subjekti« i sami aktivisti klubova »žalili« su se na krizu društvenog samoorganiziranja kroz dosadašnje koncepcije klubova i udruženja. Bitno je da i puno povoljnije činjenice o članstvu i aktivnostima u klubovima ne bi bile dovoljan indikator »znatnijeg« negubljenja kulturno-etničkog identiteta.

Blok o informiranju koji se svodi na neke trivijalne numeričke »podatke«, ne ulazeći uopće u problem karaktera i kvalitete informiranja, odnosi se i na sredstva informiranja u zemljama boravka a ne samo na »veze s domovinom« kako je nespretno formulirano u uvodnom dijelu Izvještaja. I ovdje je dan (masni) zaključak: »Ovo istraživanje pokazuje da su radnici iz Jugoslavije u evropskim zemljama vrlo veliki korisnici (hic! — primjedba M.M.) jugoslavenskih i domaćih sredstava informiranja, bilo da se radi o općoj informativnoj djelatnosti u odnosnim zemljama ili posebnoj — s različitim ciljevima namijenjenoj jugoslavenskim građanima.« Neka shvati tko može. Pokušajmo! Nije jasno kako se »radnici iz Jugoslavije« kao »vrlo veliki« korisnici služe jugoslavenskim sredstvima informiranja »bilo da se radi o općoj informativnoj djelatnosti u odnosnim zemljama ili posebnoj — s različitim ciljevima namijenjenoj jugoslavenskim građanima«. U jednom ili drugom slučaju riječ je o *stranim* (kod prof. Baučića — domaćim) sredstvima informiranja. »Vrlo veliki korisnik« informiranja ne mora biti kvalitetno i objektivno informiran, a ovdje tobožnja kvantiteta korištenja sredstava informiranja implicira i »vrlo veliku« informiranost — i »opću« i onu »s različitim ciljevima«. »Vrlo veliko korištenje« »posebne« informativne djelatnosti »s vrlo različitim ciljevima« moglo bi indicirati *posebnu* povezanost (nekih) migranata s domovinom, što nije bio cilj istraživanja, niti je prof. Baučić to mislio reći. Ali se iz rečenoga teško može dokučiti što je doista kanio reći.

Generalni »zaključak« potkrepljuje se dalje posebnim »nalazima«. »Jugoslavenski radnici u stranim zemljama u značajnom udjelu koriste sredstva informiranja zemalja prijema. Preko polovica ih svakog dana gleda strani televizijski program.« Ovo drugo opet je otisnuto masno, kako nam ne bi promakla velika važnost te »činjenice«.

Autor Izvještaja ili sam drži da su televizija (i radio i štampa) puko sredstvo informiranja ili pretpostavlja da naši radnici vani tako smatraju i u skladu s tim da su »vrlo veliki« njihovi korisnici. Tako je prof. Baučić zaboravio pitati onu »preko polovicu« ispitanika koji svakog dana (koje li informiranosti!) gledaju (u) — televiziju — jednu sitnicu: što to tamo gledaju. Pa i kad bi svakog dana preko polovice njih gledalo isključivo vijesti i informativne emisije (a ne npr. filmove i zabavne emisije) i posebne njima namijenjene programe »s različitim ciljevima«, ne bismo još uvijek mogli doznati o stvarnoj informiranosti naših građana, a posebno ne o informiranosti sa stanovišta politike ove zemlje. Da i ne kažemo da je svakodnevno gledanje (u) televiziju sve više indikator nekulture i zaglupljenosti, upravo kao proizvoda masovnih medija, odnosno industrijalizacije »slobodnog vremena«. Trebalo bi, doduše, znati (a to ih se također »zaboravilo« pitati) koliko naših građana vani ima (svoje) televizore da ih svakodnevno može gledati.

Tablica 76 u Izvještaju pokazuje da 85,4% migranata u uzorku smatra da sadržaji novogodišnjih sastanaka »odgovaraju potrebama migranata«, dok na pitanje o temama o kojima bi trebalo više razgovarati na novogodišnjim sastancima 62,8% izabrali su od ponuđenih alternativa — »konkretne mogućnosti zapošljavanja«, 10,6% — »planove razvoja mjesta ...« 8,4% — »programe i pogodnosti za povratak« i još tri preostale alternative u odgovarajućim postocima. Ostavljajući po strani da (ni) ove alternative nisu međusobno isključive (jer bi npr. programe i pogodnosti za povratak mogle uključiti i zapravo bi trebalo da uključe konkretne mogućnosti zapošljavanja), ne možemo na osnovi ovih »podataka« prihvatiti interpretaciju prof. Baučića. On svoje tablice čita ovako: »Iz rezultata ovog istraživanja proizlazi želja migranata da se na novogodišnjim sastancima razmatranje općih političkih tema i globalnih problema, koje se sudionicima predočavaju standardnim smjenjivanjem predavača, zamijeni raspravom o konkretnim programima *proizvodnog korištenja ušteda* (potcrtao M.M.) i zaposlenja.«¹² »Proizvodno korištenje ušteda« nije ovdje ni ponuđeno kao mogući odgovor. Pa ako bismo programe i pogodnosti za povratak mogli (kao prof. Baučić) svesti na »proizvodno korištenje ušteda«, dobivena frekvencija odgovora na tu alternativu nalagala bi odmjerenost i opreznost u zaključivanju. Tada se zaposlenje i uštede nikako ne bi mogle naći u istoj ravni interesa, kao što se u »ovoj kratkoj interpretaciji« pokušava podmetnuti.

Istraživač je izgleda (u ovom istraživanju) osobito zainteresiran za »problem« ušteda, što pokazuje cijela serija pitanja usmjerena u tom pravcu i još više *njegovi* zaključci. Nameće se dojam kao da se »pogoršanje položaja« jugoslavenskih radnika migranata ogleda u neriješenim pitanjima »produktivnog korištenja ušteda«. Autorovo polazno i zaključno »stajalište« eksplicitno je izrečeno. »Stvaranje ušteda je najznačajniji motiv za odlazak na rad u inozemstvo i najvažniji poticaj za produžavanje rada i boravka u inozemstvu, ali i najčešći pokazatelj orijentacije na povratak u zemlju.«¹³

Izlazi da su u inozemstvo odlazili štedljivi, oni koji su preko kruha željeli pogače. U inozemstvu ih prvenstveno drži svojevrсна »protestantska etika štednje«. No »dijalektički pristup« problemu omogućuje prof. Baučiću da u štednji istovremeno vidi »i najčešći pokazatelj orijentacije na povratak u zemlju«. Da bi se štednja kao motiv ostanka u »zemlji rada« pretvorio u motiv povratka treba valjda zakonskim i drugim partnerima ponuditi »produktivno korištenje ušteda«. Istraživač to i čini (dakako fiktivno) u anketi nudeći razne mogućnosti za korištenje ušteda. I što pokazuju rezultati takva ispitivanja (»puls«) migranata? U jednoj tablici¹⁴ nalazimo da 12,6% ispitanika »ne ostvaruje« mjesečne uštede, a u drugoj¹⁵ da ih ne ostvaruje 14,2%. Različiti rezultat dolazi zbog razlike u broju odgovora na jedno odnosno drugo pitanje. U prvom slučaju stvarni broj ispitanika (N) bio je 3.038, a u drugom 3.351. No koliko uopće može biti valjan »podatak« ako na pitanje ne odgovori više od 32% anketiranih? (Indikativno je da je u slučaju većeg N-a i postotak odgovora bez ušteda veći). Recimo da je to ipak točno ili približno točno. Od onih koji su ostvarili i ulagali uštede (sada je N = 3.938)¹⁶ 95,2% ušteda »u cjelini ili dijelom« ulagali su u poboljšanje uvjeta stanovanja u zemlji, a isključivo u neku privrednu aktivnost tek 1,7%.

¹² Bilten, str. 89.

¹³ Ibidem, str. 101.

¹⁴ Tablica 87, Ibidem, str. 99.

¹⁵ Tablica 88, Ibidem, str. 100.

¹⁶ Ibidem, str. 101.

Prof. Baučić neda se smesti ovim podacima i gdje god nađe prikladnim ne šteti prostora da svoje »kratke interpretacije« usmjerava u željenom pravcu. Tako ovdje ističe da je »ipak značajan udio anketiranih ulagao ušteđena sredstva i u privrednu aktivnost i za poboljšanje uvjeta stanovanja«¹⁷ (11% od onih koji su ulagali).

Kad je riječ o »planovima za investiranje budućih ušteda« situacija je više ili manje slična, no dobiveni »podaci« ne dopuštaju korektnu usporedbu, ne samo zbog varijacije u broju odgovora nego još više zbog drukčije formuliranih odgovora (alternativa) na ovo pitanje, što je potpuno neracionalan i metodološki neopravdan postupak. Pa ipak prof. Baučić dopušta i tvrdnju da »U sadašnjim uvjetima još uvijek nedovoljnih društvenih poticaja za proizvodno ulaganje ušteda, veći dio migranata nego do sada izražava namjeru ulaganja ušteda u neku proizvodnu djelatnost«. Međutim, dobiveni su »podaci« nevalidni i neusporedivi. Ponuđene alternative nisu isključene nego se međusobno isprepleću te je distribucija frekvencija nerealna. Kakva smisla ima distribucija frekvencija npr. za ove tri od šesnaest »alternativa« za korištenje ušteda: a) koristit će ih za poboljšanje standarda ili prestiž (2,30%); b) 50% i više u poboljšanje uvjeta stanovanja, a ostalo pretežno u privrednu aktivnost (3,60%); c) 50% i više u poboljšanje uvjeta stanovanja, a ostalo pretežno u standard ili prestiž (12,50%) i sl.? Ista tablica pokazuje da 80,6% ispitanika *ne namjerava* investirati niti u poljoprivredu niti u neku izvanpoljoprivrednu aktivnost.¹⁸

Također ne stoji zaključak da »Planovi za buduće korištenje akumuliranih ušteda od rada u inozemstvu sa stajališta općih društvenih interesa mogu se smatrati znatno poželjnijim od njihova dosadašnjeg korištenja«. Kako »podaci« prijašnjih i planiranih ulaganja ušteda nisu u cjelini usporedivi, ova tvrdnja počiva na iskazu da će ubuduće samo 1,4% anketiranih koristiti svoje uštede za »poboljšanje uvjeta stanovanja«. Po čemu bi ulaganje vlastitih sredstava u poboljšanje uvjeta stanovanja bilo manje poželjno sa stanovišta našeg društva nego obrtanje kapitala ulaganjem u »privrednu djelatnost«?

Problematična je i tvrdnja da »članovi domaćinstva jugoslavenskih vanjskih migranata ostvaruju radom u inozemstvu relativno visoka primanja«¹⁹. Iz iskaza o *apsolutnim* »primanjima« ne smije se tako olako suditi o *relativnoj* vrijednosti tih »primanja«. Ne samo što se time (opet) negira uvodno »stajalište« o »pogoršanju položaja« nego se postavlja pitanje u odnosu na što su primanja »relativno visoka«? Je li u odnosu na posao koji rade (»društveno manje cijenjen«? Ili možda u odnosu na niske profite što ih strani poslodavci na njima ostvaruju? Ili u odnosu na troškove života u »zemljama rada«?

Prof. Baučić nekorektno uzima da su *troškovi života* onaj dio porodičnog budžeta što ga ispitanici, prema vlastitim iskazima stvarno troše u zemljama rada i boravka. Time se zaobilazi pitanje *životnog standarda* kao izraza nacionalnog proizvoda i njegove relativne preraspodjele oko čega se vodi klasna borba. Zato je (našem istraživaču) »Istraživanje pokazalo da je samo mali broj ispitanika koji za *uzdržavanje članova domaćinstva u inozemstvu* (potcrtao M.M.) troše gotovo čitav mjesečni prihod. Većina je onih koji uspijevaju ostvariti osnovni cilj rada u stranim zemljama, tj. uzdržavanjem od izdataka postići uvjete za izdvajanje jednog dijela prihoda u štednju kojom se poboljšava socijalno-ekonomski status domaćinstva.«²⁰ Ako i ostavimo po strani ovaj »osnovni cilj rada u stranim zemljama« i prihvatimo da migranti svjesno (ali i muko-

¹⁷ Bilten, str. 102.

¹⁸ Ibidem, str. 105.

¹⁹ Ibidem, str. 92.

²⁰ Ibidem, str. 97.

trpno) žive ispod historijski dostignutog standarda života u razvijenim kapitalističkim zemljama, opet se ne možemo složiti da se time poboljšava njihov socijalno-ekonomski status. Tu se radi o nerazumijevanju pojma *statusa* koji se u potrošačkom društvu prije »poboljšava« *potrošnjom* i potrošačkim simbolima, negoli skučenim življenjem na marginama društva (i svakodnevnim gledanjem televizije). Osim toga ovdje je zaboravljeno da radnici migranti imaju »troškove života« i u domovini, da često uzdržavaju užu ili širu porodicu ili joj pomažu, grade i održavaju kuće i stanove itd. Tako da su »uštede«, a prof. Baučić, po svemu sudeći, misli pri tome prvenstveno na *gotov novac* spreman za »produktivno korišćenje«, za pretvaranje u kapital i oplodivanje, ipak »tanje« nego što bi nas pisac izvještaja svojim »kratkim interpretacijama« htio uvjeriti.

»Zaključak« na stranici i pol, potpuno je u duhu uvoda i »kratke interpretacije« »do sada najvećeg anketiranja« radnika migranata. »Izložena statistička i empirijska građa o suvremenim demografskim i socijalno-ekonomskim obilježjima jugoslavenskih radnika u stranim zemljama, te o nekim njihovim stanovištima u sadašnjim pogoršanim uvjetima boravka u inozemstvu i povratka u zemlju, daje osnovu za brojna zaključivanja«. Vjerojatno se htjelo reći za *različita* zaključivanja, a to je zapravo i jedino što nam ostaje od ovog »istraživanja«, s tim da se ova različitost, prije svega, odnosi na »kratke interpretacije« pisca Završnog izvještaja. I u zaključku se konstatira »otežan socijalno-ekonomski položaj jugoslavenskih migranata«, mada to, kao što smo vidjeli, nije ni bio stvarni predmet istraživanja, a poneki »podaci« i »kratke interpretacije« iz izvještaja štoviše »govore« nasuprot istraživaču i općepoznatim stvarima.

Još se tvrdi (u nikakvoj veza s istraživanjem i njegovim »rezultatima«) da »dolaskom u aktivnu dob« djeca migranata dijelom zamjenjuju na radu roditelje ili se priključuju sve većem kontingentu nezaposlenih (da je ova kategorija migranata bila uključena u uzorak prof. Baučić bi imao još veće probleme kako da »kratko interpretira« stvar s uštedama — primjedba M.M.) u zemljama prijema i skupa s njima predstavljaju jedan od najvećih socijalno-političkih problema industrijskih zemalja²¹. Eto kakvi su radnici migranti! Dali im posao, a oni se odrodili i sad skupa sa svojom djecom »predstavljaju jedan od najvećih socijalno-političkih problema industrijskih zemalja«. Koje li nezahvalnosti! Što da se radi? »U sadašnjem trenutku društveno-ekonomskog razvoja Jugoslavije (odnekud mi je poznata ova poetska sintagma — primjedba M.M.) od ključne je važnosti da se u sklopu razrade i ostvarenja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije sagleda i ugradi uloga građana na radu u stranim zemljama kao kategorije stanovništva koja predstavlja značajan finansijsko-materijalni i ljudski potencijal koji bi mogao pridonijeti savladavanju postojećih razvojnih teškoća.«²² Još ono o »materijalno-financijskom potencijalu« radnika migranata unekoliko bi se moglo »izvesti« iz anketiranja 1983/84, barem to prof. Baučić pokušava, dok ovo o »ljudskom potencijalu« ove »kategorije stanovništva« nema nikakve veze s predmetom i »duhom« istraživanja i izraz je čisto humanističke vizije pisca izvještaja.

²¹ Bilten, str. 115.

²² Ibidem, str. 116.

THE SMOKE SCREEN OF PROF. BAUČIĆ'S »SCIENCE OF MIGRATION«

SUMMARY

This is a comparatively lengthy review of research which was conducted during the New Year holiday in 1983—84. The research involved a big sample of Yugoslav workers. It was conducted by Prof. dr Ivo Baučić, one of the leading Yugoslav experts and researchers of contemporary external labour migration, who also authored the Final report of the study.

The reviewer's account of the »results« of the study and of the interpretation presented in the Report is highly critical: the theoretical and methodological framework of the study, whose (professed) goal was to provide answers to some topical questions concerning Yugoslav citizens working abroad, is disputed. Some remarks are made in principle, along with many concrete remarks of a theoretical, methodological and logical nature which either completely negate or seriously undermine the validity of the results obtained.